

УДК 902
ББК 63.4

Галина Панахид, Ігор Кочкін
(м. Львів, м. Івано-Франківськ, Україна)

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ КАРПАТСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Одним із видів міжнародної наукової співпраці є спільні конференції. Міжнародна археологічна конференція в Підкарпатському музеї в м. Кросно (Республіка Польща) відбувається щорічно вже двадцять років. Тут спілкуються, обмінюються думками, дискутують археологи, історики, природознавці з країн Карпатського регіону – Польщі, Словаччини, України, Чехії, Угорщини. У статті подана інформація про Кросненську конференцію, яка відбулася у листопаді 2015 року.

Ключові слова: археологія, наукова конференція, міжнародна наукова співпраця, карпатська археологія.

19–20 листопада 2015 року у Підкарпатському музеї в м. Кросно (Республіка Польща) відбулася щорічна міжнародна наукова археологічна конференція, яка має свою історію та певні усталені традиції. Перша конференція про стан і необхідність археологічних досліджень у Польських Карпатах була організована двадцять років тому в Тшцініці (*Trzcynica*). За цей тривалий період багато разів змінювалася тематика – об'єктами наукових дебатів на міжнародних форумах були різні історичні епохи, прикладні й теоретичні проблеми археології: транскарпатські культурні контакти; значення сировини в археології; археологічні методи досліджень тощо. Об'єктом уваги науковців – учасників конференції 2015 року були стан і перспективи карпатської археології та проблеми археологічних досліджень Карпатського регіону.

У цій конференції взяли участь майже 60 науковців з Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини, України. Науковий захід відбувався у формі чотирьох сесій, кожна з яких підсумовувалася обговорюванням рефератів і змістовною дискусією.

Відкриваючи конференцію до присутніх звернувся директор Підкарпатського музею в Кросно Ян Ганцарські (*Jan Gancarski*). У вітальному слові доповідач пригадав історію конференції, акцентував увагу на науковій важливості та значному прогресі археологічних досліджень у Карпатах. Археологічні методи еволюціонували – від поверхневих розвідкових робіт у 1970-х роках до широкомасштабних розкопок на важливих пам'ятках та рятувальних робіт у місцях реалізації великих інвестицій. Наукові археологічні дослідження Карпатського регіону проводяться також на території України і Словаччини. Карпати досліджувалися не лише археологами – були застосовані різноманітні методики, використані сучасні технології, проведені комплексні міждисциплінарні дослідження. Вагомі результати дає лазерне сканування території (LIDAR), завдяки чому можна виявити окремі археологічні об'єкти в гірських лісових масивах. Кросненська конференція впродовж багатьох років служить майданчиком для презентації результатів досліджень, обміну думками, проведення дискусій науковцями-археологами країн Карпатського регіону. Разом із тим, Карпати мають ще багато таємниць і не вивчених досі об'єктів, які чекають на своїх дослідників.

Упродовж двох днів роботи конференції було виголошено 38 доповідей, проведено кілька насичених дискусій, обговорено ряд актуальних проблемних питань.

Першою сесією, на якій головувала проф. Рената Мадида-Легутко (*Renata Madyda-Legutko*), були підняті проблеми історії археологічних досліджень у Карпатах, первісної археології, методології досліджень. Реферативну частину відкрив проф. Ян Махнік (*Jan Machnik*). У своїй доповіді-рефлексії “Моє захоплення вивченням праісторії Карпат” багатолітній учасник Кросненської конференції, один з її батьків-за-

сновників, поділився своїми враженнями від значного поступу в дослідженнях гірських територій, який відбувся впродовж кількох десятків років. Професор Махнік представив також коротку історію археологічних досліджень Карпатського регіону, висловивши твердження, що “сильна віра в науку робить неможливе можливим”. Ця теза була ілюстрацією до фактів виявлення археологічних пам’яток у високогір’ях Карпат – на верховинах, перевалах – там, де, вважалося, не могло бути жодних пам’яток.

Історіографічний напрям продовжила Галина Панахид у повідомленні “Сто років польсько-українських досліджень в Старуні на Передкарпатті”. Дослідниця запропонувала слухачам історію досліджень та проаналізувала основні етапи спільних робіт у різних наукових сферах – археології, геології, палеогеографії, на території унікального об’єкта.

Доповідь проф. Павла Вальде-Новака (*Paweł Valde-Nowak*) “Порожнеча і багатство археології кам’яної доби в Карпатах” стосувалася короткої історії археологічних досліджень регіону польськими і словацькими науковцями. Автор акцентував увагу на найважливіших пам’ятках, проаналізував методи досліджень, охарактеризував проблемні питання карпатської археології.

Про палеоліт Українського Передкарпаття – геохронологію, технологію і культуру розповів у своєму рефераті проф. Олександр Ситник. Палеолітична експедиція Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України впродовж 30 років досліджує Передкарпаття. Автор проаналізував основні ареали локалізації палеолітичних пам’яток та фази заселення регіону.

Доповідь “Карпатські обсидіани – родовища і властивості” виголосив проф. Антонін Пріхистал (*Antonín Přichystal*). Окресливши основні регіони поширення обсидіану в Карпатах та його властивості як сировини, автор проаналізував також цікаві археологічні артефакти.

Доктор Іван Хебен (*Ivan Cheben*) і магістр Міхал Хебен (*Michal Cheben*) представили доповідь “Житла лендельської культури в Чорних Клячанах (*Čierne Kľačany*) – питання обробки міді”, у якій охарактеризували локальні аспекти цього промислу і розповіли про комплексне дослідження пам’ятки.

Про нові археологічні відкриття в Польських Бещадах розповів проф. Анджей Пелісяк (*Andrzej Pelisiak*). Автор охарактеризував сучасний стан досліджень, презентував найновіші знахідки, отримані під час проведення розвідок уздовж піших туристичних шляхів, аргументував потребу продовження археологічного вивчення цього регіону.

Реферат “Польсько-словацький дослідницький проект стосовно баденської культури у Прикарпатті”, який представили доктор Ева Хорватова (*Eva Horváthová*) і магістр Альберт Заставни (*Albert Zastawny*), стосувався результатів реалізованого проекту, метою якого було дослідження культурних особливостей і зв’язків між людськими спільнотами в епоху пізньої міді.

Доктор Януш Будзішевські (*Janusz Budziszewski*), магістри Міхал Якубчак (*Michał Jakubczak*) і Міхал Шубські (*Michał Szubski*) у повідомленні “Дослідження видобутку кам’яної сировини в Карпатах у нових технологічних реаліях” продемонстрували можливості використання сучасних технічних досягнень (зокрема лазерного сканування території – LIDAR) для локалізації копалень кременю, мергелю, іншої сировини.

Перша сесія завершилася дискусією, у якій взяли участь Я. Махнік, А. Пріхистал, О. Ситник, А. Пелісяк. Було піднято питання про культурно-технологічні особливості виготовлення знарядь праці, проблемні аспекти локалізації родовищ обсидіану, необхідність продовження археологічного вивчення Бещад тощо.

Впродовж другої сесії, яка проходила під головуванням проф. А. Пріхистала, було виголошено 8 доповідей, присвячених результатам досліджень археологічних пам'яток доби раннього металу (енеоліт і бронзовий вік). Розпочав сесію доктор Ярослав Пешка (*Jaroslav Peška*), який охарактеризував фінал енеоліту і добу ранньої бронзи в Моравії та на півдні Верхньої Сілезії на підставі результатів абсолютних датувань.

Професор Марія Новотна (*Mariá Novotná*) і доктор Мар'ян Сожак (*Marián Soják*) розповіли про коштянську групу та її культурно-генетичний зв'язок з межановицькою культурою. Автори представили історію дослідження культур, датування, пам'ятки та цікаві знахідки, зупинилися на проблемних питаннях, зокрема розграбування поховань коштянської культури "чорними археологами".

Повідомлення магістра Павла Мадея (*Paweł Madej*) "Плешовський і самбожецько-коштянський варіанти епішнурового комплексу в карпатській частині долини Вісли" проілюструвало тезу про те, що керамічні артефакти, виявлені в Карпатській улоговині, можуть бути маркерами торговельних та міграційних шляхів певних людських популяцій. Прикладом такої кераміки є літцен-кераміка – посуд торговців, які мандрували карпатськими шляхами.

Про плешовську групу межановицької культури у світлі нових, переломних відкриттів розповів у своєму рефераті доктор Пйотр Влодарчак (*Piotr Włodarczak*). Були представлені результати нових досліджень у Тарговіску над Тушницею, датування матеріалів та специфічні особливості цієї пам'ятки, зокрема наявність великої кількості господарських ям.

Нові дані про особливості поселень доби ранньої бронзи в окремих регіонах Карпат оприлюднила присутнім магістр Зузана Літвякова (*Zuzana Litviakova*). Авторка презентувала хронологію доби бронзи для Карпатського регіону, карту локалізації пам'яток та їх топографію, а також результати археологічних досліджень.

Магістри Ян Ганцарські та Павел Мадей (*Jan Gancarski, Paweł Madej*) виголосили доповідь про розвиток епішнурових груп у передгір'ї Низьких Бескидів. Доповідачі охарактеризували особливості культур, поширених у регіоні, їх відмінності та спільні риси.

У доповіді "Стан досліджень культурних особливостей Польських Карпат на початку доби бронзи" доктор Яцек Гурські (*Jacek Górski*) розповів про культуру Отомані на півдні Карпат, порівняв окремі групи культур та сформулював висновки про виникнення епікарпатського культурного кола і зміну напрямку руху культур у регіоні в епоху бронзи.

Пам'ятку оборонного типу Машковіце, історію її досліджень, етапи будівництва споруди, проведені геомагнітні та інші дослідження представив доктор Марцін Пшибила (*Marcin S. Przybyła*) у рефераті "Найновіші результати досліджень городища епохи бронзи в Машковіцах, повіт Новий Сонч".

У ході дискусії, яка підсумувала другу сесію, піднімалися питання про важливість та актуальність комплексного дослідження археологічних пам'яток. Об'єднуючи локальні дослідження, важливо їх синтезувати, розглядати культуру як явище глобальне для певного регіону, а не як набір окремих поселень на певній території. Також науковці висловилися стосовно необхідності вивчення пам'яток, пов'язаних із покладами солі. Сіль була важливим природним ресурсом і фактором, який впливав на розселення різночасових спільнот – місця поширення солі завжди були густозаселені.

Третю сесію, яка проходила під головуванням професора Анджея Пелісяка, розпочала доповідь польсько-українського авторського колективу: професор Пшемислав Макарович (*Przemysław Makarowicz*), старший викладач Ігор Кочкін, кандидат істо-

ричних наук Юрій Болтрик, магістри Віталій Рудь, Галина Панахид, Якуб Небещаньські (*Jakub Niebieszczański*), Матеуш Цваліньські (*Mateusz Cwaliński*), Ян Романішин (*Jan Romaniszyn*), Роберт Станюк (*Robert Staniuk*), Рафал Скрзинецькі (*Rafał Skrzyniecki*), Губерт Лепьонка (*Hubert Lepionka*). Група науковців з Познані, Івано-Франківська, Києва, Львова впродовж кількох років реалізує міжнародний дослідницький проект на Передкарпатті. У доповіді “Кургани епохи бронзи у Східному Передкарпатті” автори представили результати проведених робіт. Було презентовано топографічні особливості розташування курганів, результати їх комплексного вивчення – геофізичні дослідження, лазерне сканування території; проаналізовано найцікавіші знахідки тощо. Також акцентовано увагу на необхідності продовження цих досліджень, які започатковані польськими та українськими науковцями ще на початку ХХ ст.

Реферат магістра Петри Хебенової (*Petra Chebenová*) “Поселення культури полів поховальних урн у гірській частині басейну Житава (*Požitavia*)” ознайомив присутніх з етапами проведення робіт, комплексним підходом до вивчення пам’яток, результатами досліджень, здійснених у 2012–2015 рр.

Окремі аспекти заселення передгір’я Західних Карпат у добу пізньої бронзи – раннього заліза охарактеризував у своєму повідомленні магістр Міхал Фелькан (*Michal Felcan*). Доповідач проаналізував природні ресурси та топографію регіону; зв’язок пам’яток з гідрологічними умовами. Особливо детально були представлені знахідки – бронзові наконечники, які досліджувалися на предмет слідів деформації та ушкоджень від використання. Вивчався також хімічний склад металевих артефактів.

Магістр Марцін Пшибила (*Marcin M. Przybyła*) представив доповідь “Нові перспективи досліджень праісторичного солеваріння в Західній Малопольщі”. Автор охарактеризував локалізацію соляних джерел, основні осередки продукції солі, археологічні артефакти – керамічний посуд для виварювання солі, який у різних культур дещо відрізняється технологією виготовлення, оздобленням тощо.

Тематику солі в археології продовжив старший викладач Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка Ігор Кочкін, який виголосив реферат “Результати і перспективи інтердисциплінарних досліджень місць видобутку солі у Північно-Східних Карпатах”. Доповідач представив місця виходу і видобутку солі в Галицькій Гуцульщині, історію дослідження солеваріння в Карпатах, етнографічні розвідки з цієї тематики. Важливість останніх підкреслив під час дискусії проф. Ян Махнік, відзначивши, що культура і побут сучасних мешканців Карпат дають можливість використовувати етнографічні методи в археологічних дослідженнях регіону.

Про археологічні знахідки латенського та римського періодів у збірці Словацького національного музею в м. Мартін розповіли магістри Мірослава Швігурова (*Miroslava Švihurová*) та Марек Бот (*Marek Both*), представивши карту з локалізацією пам’яток і найважливіші знахідки. Важливим аспектом музеєфікації археологічних знахідок є їх оцифрування у єдиній загальноєвропейській системі. Ця система дозволяє уніфікувати представлення музейних матеріалів і робить їх доступними для науковців з цілого світу.

У рефераті професора Ренати Мадиди-Легутко (*Renata Madyda-Legutko*) і доктора Кшиштофа Туні (*Krzysztof Tunia*) “Необхідність вивчення римського часу в польській частині Карпат” представлено найновіші матеріали з розкопок і аргументовано важливість їх комплексного дослідження. Продовженням цієї тематики була наступна доповідь проф. Р. Мадиди-Легутко і доктора Юдити Родзінської-Новак (*Judyta Rodzińska-Nowak*), у якій авторки обґрунтували стан і необхідність досліджень заселення гірської частини долини Сяну в римському періоді.

Доктори Ян Гунка (*Ján Hunka*) і Маріян Сожак (*Marián Soják*) презентували нові дані про вторгнення монголо-татарських військ в Угорщину в 1241–1242 рр. Провівши розкопки в кількох печерних комплексах, археологи виявили сліди тривалого перебування там людей, які переховувалися від нападників. Численні знахідки, поховання в печерах підтвердили важкі умови та трагічну долю втікачів, що суперечить легендам, які розповідали історії про порятунок людей.

Про відкриття гончарної печі з часів римських впливів у Ліпниці Дольній (*Lipnica Dolna*) (пам'ятка 8) розповіли магістри Матеуш Клосовіч (*Mateusz Kłosowicz*) і Томаш Лещиньскі (*Tomasz Leszczyński*). Автори охарактеризували загальний стан вивчення пам'яток римського періоду в цій частині Карпат; представили результати власних розкопок, використовуючи комп'ютерне тривимірне моделювання.

У доповіді професора Міхала Парчевського (*Michał Parczewski*) “Оцінка стану досліджень заселення східної частини Польських Карпат у ранньослов'янську епоху” була детально представлена історія вивчення пам'яток – від перших досліджень 1950-х рр. до сучасних розкопок, які проводяться під час рятувних робіт при будівництві автострад (2009–2012 рр.). У різні періоди досліджень використовувалися різні методи й методики, що впливало на якість результатів та їх інтерпретацію.

Підсумки та перспективи археологічних досліджень Хотинської фортеці представила присутнім кандидат історичних наук Юлія Мисько. Авторка проаналізувала основні періоди функціонування фортечно-архітектурного комплексу та аргументувала необхідність продовження комплексного вивчення цього об'єкта.

Остання сесія проходила під головуванням проф. М. Парчевського. Відкрили її магістри Агнес Кірالی (*Ágnes Kiraly*) і Кріштіан Тот (*Krisztián Tóth*) повідомленням про “Нове законодавство, нові археологічні методи – адаптація до викликів ХХІ ст.” Доповідачі розповіли про дослідницький проект, реалізований на території області Боршод-Абауй-Земплен (*Borsod-Abaúj-Zemplén*) на північному сході Угорщини. Дослідження були комплексними – спочатку науковці зібрили бібліографію, вивчили актуальний стан проблем, потім провели геофізичні та геомагнітні виміри, пошуки за допомогою металодетектора.

Магістри Пьотр Котовіч (*Piotr Kotowicz*) і Марцін Гліняновіч (*Marcin Glinianowicz*) у рефераті “Значення “підйомного матеріалу” у формуванні культурного візерунка східної частини польських Карпат у праісторичну епоху і ранньому середньовіччі” зачепили дуже актуальну проблему. Останнім часом до музеїв Польщі потрапляє багато випадкових знахідок, більшість яких приносять шукачі скарбів. Доповідачі представили найцікавіші артефакти, передані скарбошукачами до музеїв. Виникла дискусія, в ході якої були підняті питання: Як поступати з шукачами скарбів? Заборонити металодетектори? Дозволити пошуки з відома консерватора і з використанням GPS-навігатора для точної локалізації знахідки? Думки присутніх розділилися. Були висловлені аргументи на користь співпраці з “чорними археологами” та аргументи проти такої співпраці.

Окремі думки про стан досліджень праісторичної доби й середньовіччя у західній частині Польських Карпат представили присутнім доктори Едельгарда і Євгеніуш Фольтини (*Edelgarda M. Foltyn, Eugeniusz Foltyn*). Доповідачі охарактеризували родовища кам'яної сировини, її вивчення і петрографічні дослідження; використання каменю людиною в різних епохах. Були представлені способи обробки кременю, які використовувалися окремими культурними спільнотами у палеоліті.

Магістр Божена Хоронжи (*Bożena Chorąży*) і доктор Богуслав Хоронжи (*Bogusław Chorąży*) представили реферат про стан і необхідність археологічних досліджень у

Сілезьких Бескидах та прилеглий частині Цешинського передгір'я. Особливістю вивчення цього регіону є те, що основним джерелом археологічної інформації є поверхневі розвідки. Автори представили зафіксовані пам'ятки та проаналізували основні знахідки.

Доповідь про археологічні дослідження з точки зору музеїв Словаччини виголосила доктор Марія Которова-Єнчова (*Mária Kotorová-Jenčová*). Авторка продемонструвала цікаву статистику про кількість фахівців-археологів, які працюють у музейних установах різних рангів і мають право на проведення розкопок. Крім цього, музейні археологи опрацьовують виявлені матеріали, складають документацію, популяризують результати своїх досліджень. Однією з музейних проблем є збереження і музеєфікація віднайдених артефактів. Також були прокоментовані позитивні й негативні сторони музейної археології.

У рефераті “Кілька уваг до дослідження історичних шляхів в Карпатах” доктора Даниці Сташшікової-Штуковскої (*Danica Staššiková-Štukovská*) було наведено їх мапу та проаналізовано основні з них – Бурштиновий, Соляний та інші.

Магістри Ян Ганцарські (*Jan Gancarski*) та Марцін Пшибила (*Marcin M. Przybyła*) представили результати неінвазійних досліджень на пам'ятці № 29 в Ясло. Розкопки на цій пам'ятці проводилися у 1980-х роках. Два роки тому тут здійснено геомагнітні дослідження, які виявили нові об'єкти – рештки будівель, господарські ями та ін.

Тему використання неінвазійних методів польових досліджень у вивченні праісторичних типів поселень гірської частини басейну Сяну продовжив магістр Ян Буляс (*Jan Bulas*). Співробітники відділу епохи заліза Ягеллонського університету впродовж багатьох років досліджують структури поселень, локалізацію окремих об'єктів, використовуючи різні методи: лазерне сканування території; геомагнітні дослідження; застосування металодетектора; аналіз аерофотознімків. Доповідач охарактеризував позитивні сторони кожного методу.

На завершення конференції доповідь про стан і проблематику археоботанічних і палінологічних досліджень у Польських Карпатах представила група авторів: професори Марія Літинська-Зайонц (*Maria Lityńska-Zajac*), Магдалена Москаль-дель Гойо (*Magdalena Moskal-del Hoyo*), Альдона Мюллер-Бенек (*Aldona Mueller-Bieniek*), Агнешка Вацнік (*Agnieszka Wacnik*). Доповідачки звернули увагу присутніх на важливість використання в археології палеоботанічних і палінологічних методів та на значущість отриманих результатів. За допомогою таких методів археологи отримують інформацію про природне середовище, тип ландшафту, побут і харчування давніх людей, їх роль у перетворенні довкілля.

Обговорення останньої доповіді, яка порушила важливе питання комплексного і міждисциплінарного вивчення археологічних пам'яток, стало початком змістовної дискусії. Археологи підтвердили необхідність застосування у дослідженнях методів і методик інших наукових дисциплін, а також сучасних технічних досягнень. Це не лише полегшує локалізацію нових пам'яток (наприклад, використання даних лазерного сканування території), але й дозволяє виявити об'єкти, які можуть знаходитися в межах ділянок розкопок (використання геомагнітних методів). Під час підсумкової дискусії піднімалися й інші актуальні питання: музеєфікація археологічних пам'яток; популяризація археології як науки; проблема “чорних археологів”; рятівні археологічні дослідження в місцях великих інвестицій (будівництва автострад). Щодо останніх, то важливою проблемою є величезні масштаби археологічних робіт та обмеженість часу на їх проведення.

Своїми роздумами-рефлексіями стосовно історії розвитку польської археології, основних сучасних наукових напрямів поділився з присутніми багаторічний учасник

Кросненської конференції професор Ян Махнік. Доповідач виділив і проаналізував окремі етапи археологічних досліджень Карпатського регіону. Важливою заслугою цієї конференції є надання науковцям з Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини, України, які репрезентують різні напрями (археологію, географію, історію, краєзнавство, музейництво), майданчика для спілкування. Щорічні зустрічі в Кросно, представлення результатів робіт, обмін думками, обговорення актуальних досліджень, дискутування довкола проблемних питань дозволяють оцінити сучасний стан та накреслити перспективи розвитку карпатської археології.

Рис. 1. Будівля Підкарпатського музею в м. Кросно (Польща)

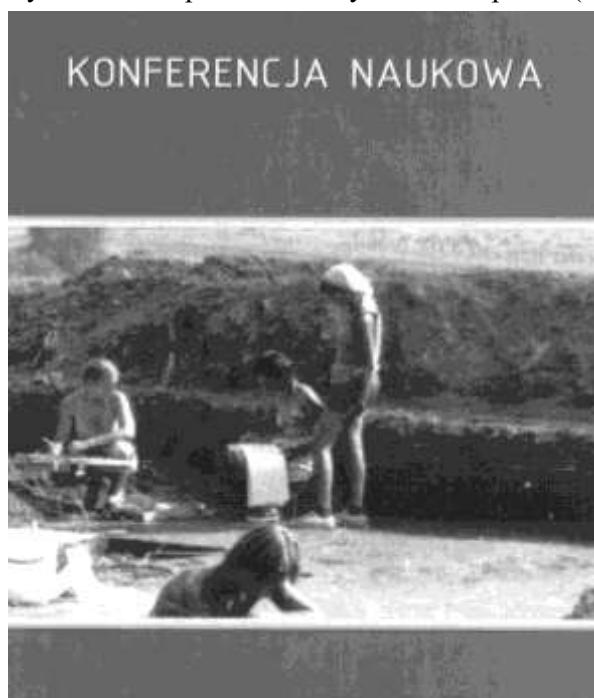

Рис. 2. Програма конференції

Рис. 3. Доповідь доктора габілітованого, професора Яна Махніка (Польща)

Рис. 4. З доповіддю виступає доктор історичних наук, професор Олександр Ситник (Україна)

Галина Панахид, Игорь Кочкин
(Львів, Івано-Франківськ, Україна)

Состояние и перспективы Карпатской археологии

Одним из видов международного научного сотрудничества являются совместные конференции. Международная археологическая конференция в Подкарпатском музее в г. Кросно (Республика Польша) проходит ежегодно уже двадцать лет. Здесь общаются, обмениваются мнениями, дискутируют археологи, историки, естествоведы из стран Карпатского региона – Польши, Словакии, Украины, Чехии, Венгрии. В статье представлена информация о Кросненской конференции, которая состоялась в ноябре 2015 года.

Ключевые слова: археология, научная конференция, международное научное сотрудничество, карпатская археология.

Halyna Panakhyd, Ihor Kochkin
(Lviv, Ivano-Frankivsk, Ukraine)

State and perspectives of the Carpathian archaeology

One of the types of international scientific cooperation is a joint conference. The international archaeological association annual conference in the Podkarpackie Museum in the city of Krosno (Poland) has been taking place for twenty years. Archaeologists, historians and naturalists from the Carpathian region – Poland, Slovakia, Ukraine, Czech Republic and Hungary – get together to communicate, exchange ideas and debate. The article offers the information about the Krosno conference, 2015.

Key words: archaeology, conference, international scientific cooperation, Carpathian archeology.